

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ

**AZƏRBAYCAN DÖVLƏT MƏDƏNİYYƏT
VƏ İNCƏSƏNƏT UNİVERSİTETİ**

Əlyazması hüququnda

NİGAR BƏHMƏN QIZI SULTANLI

**AZƏRBAYCAN MƏDƏNİYYƏTİ ERMƏNİ TƏXRİBATININ
OBYEKTİ KİMİ: PROBLEMİN TARİXİ VƏ KULTUROLOJİ
TƏDQIQI**

6219.01-kulturologiya və onun ümumi məsələləri

Sənətşünaslıq üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün
təqdim edilmiş dissertasiyanın

A V T O R E F E R A T I

BAKİ – 2013

Dissertasiya Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universitetində yerinə yetirilmişdir.

Elmi rəhbər: **Niyazi Musa oğlu Mehdi**
fəlsəfə üzrə elmlər doktoru, professor

Rəsmi opponentlər: **Kərim Kərəm oğlu Şükürov**
tarix üzrə elmlər doktoru, professor

Əlikram Mirhəsən oğlu Tağıyev
fəlsəfə üzrə elmlər doktoru, professor

Aparıcı təşkilat: Bakı Slavyan Universiteti

Dissertasiyanın müdafiəsi 2014-cü il yanvar ayının 27-də saat 11⁰⁰-da Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universitetinin nəzdindəki FD.02.091 – Dissertasiya Şurasının iclasında keçiriləcəkdir.

Ünvan: Az-1065, Bakı, İnşaatçılar prospekti 39. Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universitetinin Elmi Şurasının iclas otağı.

Dissertasiya işi ilə Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universitetinin kitabxanasında tanış olmaq olar.

Avtoreferat 27 dekabr 2013-cü ildə göndərilmişdir.

FD.02.091 Dissertasiya Şurasının elmi katibi,
pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru,
professor

M.MANAFOVA

DİSSERTASIYANIN ÜMUMİ SƏCİYYƏSİ

Mövzunun aktuallığı. İki yüz il bundan öncə Gülüstan (1813) və Türkmənçay (1828) müqavilələri Azərbaycan xalqının parçalanmasının, tarixi torpaqlarımızın bölünməsinin əsasını qoydu.

İrandan, Türkiyədən köçürülüb İrəvan, Naxçıvan və Qarabağ xanlıqlarının ərazilərində məskunlaşdırılan ermənilər öz güclü havadarlarının himayəsi altında tezliklə “Yersiz gəldi-yerli qaç” prinsipini həyata keçirməyə başladılar, azərbaycanlıların öz torpaqlarından mərhələli surətdə qovulması və məhv edilməsi siyasətinin bünövrəsi qoyuldu.

A.S.Qriboyedov Rusiya imperatoruna ünvanladığı məktubda bu təhlükəni hiss etmişdi: “Əlahəzrət, olmaya mərkəzi rus torpaqlarında ermənilərin məskunlaşmasına icazə verəsiniz. Onlar elə tayfadırlar ki, bir neçə on il yaşadıqdan sonra dünyaya hay-küy salacaqlar ki, buralar bizim qədim dədə-baba torpaqlarımızdır.”¹

Azərbaycan xalqının bu milli faciəsinin davamı kimi, onun mədəniyyətinin işğalı da başlandı. Azərbaycan mədəniyyətinə qarşı ilhaq-işğal siyasəti gerçəkləşdirildi. Ermənilərin etnik soyqırım və etnik təmizləmə siyasəti mədəni-mənəvi soyqırımla bərabər aparıldı.

İşğal olunmuş ərazilərdə misli görünməmiş vandalizm aktları törədilmişdir. Yer-yurd adları dəyişdirilmiş və erməniləşdirilmişdir. Muzeylər yağmalanmış, kurqanlar, qədim qəbiristanlıqlar talan edilmiş, qayaüstü təsvirlər, daş salnamələr, heykəl fiqurlar məhv edilmiş, islam məbədləri dağıdılmışdır.

Müasir kulturoloji tədqiqatlar mədəniyyətimizin taleyini, tarixi, siyasi proseslərin mədəniyyətə təsirini, milli mədəniyyətin sərhədlərini (M.Baxtinin “mədəniyyət həmişə başqa mədəniyyətlərin sərhədindədir” deyimini xatırlayaq) və s. məsələləri nəzərdən keçirməyə imkan verir. Mədəniyyət haqqında elmdə əsas məqsəd hadisə və təzahürlərin formalaşması və təşəkkülünü anlamaqdır: mədəni proseslərin hansı istiqamətdə, hansı səbəbdən baş verməsi kulturologiyanın əsas problemlərindəndir. Müxtəlif tipli mədəniyyətlərin qarşılıqlı əlaqəsi, “akkulturasiya” və “kontinuum” proseslərinin öyrənilməsi mədəni antropologiyanın, mədəniyyətin sosiologiyasının əsas istiqamətlərindəndir.

¹ Mahmudov Y., Şükürov K. Qarabağ: real tarix, faktlar, sənədlər. Bakı: Təhsil, 2005, s.33.

Dissertasiyada ilk dəfə olaraq erməni təxribatları kulturoloji araşdırma obyektidir. Sübut olunur ki, Azərbaycan mədəniyyətinə qarşı erməni təxribatlarının öyrənilməsi kulturoloji fikir tariximizin humanitar diskursda tətbiqi, təbliği və tədqiqi baxımından aktualdır.

Dissertasiya işinin aktuallığını şərtləndirən başlıca cəhətlərdən biri də ilk növbədə Azərbaycan mədəniyyətinə qarşı erməni təxribatlarını sistemli şəkildə tədqiq etmək, bu mövzuyla bağlı tarixi, etnoqrafik məsələləri kulturoloji aspektdə təqdim etməkdir. Mövzunun spesifikliyi və bütövlükdə dissertasiyanın mövcud strukturu tarix, folklor, ədəbiyyat tarixi, memarlıq, musiqi tarixi ilə şərtlənmişdir.

Dissertasiyanın strukturu, fəsillərin və yarımfəsillərin ardıcılığı mövzunun spesifikliyi, araşdırmanın funksional məntiqi və kulturoloji refleksiyası ilə sıx əlaqədardır.

Mövzunun işlənmə dərəcəsi. Azərbaycan türklərinə qarşı fiziki, mənəvi, maddi-mədəni soyqırımları ilə bağlı məsələlər Türkiyə, Azərbaycan, o cümlədən bəzi Qərb tədqiqatçılarının araşdırmalarında geniş yer almışdır. Bu araşdırmalara əsasən arxiv qaynaqları cəlb olunaraq tarixi, faktoloji müstəvilərdə aparılmışdır. Y.Mahmudov, K.Şükürov¹, C.Həsənlı², A.Paşayev³, Ə.Yaşarbaş⁴, Z.Makas⁵ və başqa Azərbaycan və türk tarixçiləri ermənilərin törətdikləri soyqırımların xronikasını, qanlı faciələrin miqyasını açıb göstərmişlər, arxiv materialları, gerçək faktlar əsasında ermənilərin Azərbaycan xalqına qarşı ərazi iddiaları, soyqırım, deportasiya aktlarını sübut etmişlər.

Bu araşdırmalarda erməni-türk, Ermənistan - Azərbaycan qarşıdurmasının səbəbləri və nəticələri müəyyənləşdirilir, XX əsrin əvvəllərində Cənubi Qafqazda mövcud ictimai-siyasi durumu təhlil edilir.

¹ Mahmudov Y., Şükürov K. Qarabağ: real tarix, faktlar, sənədlər. Bakı: Təhsil, 2005, s.33.

² Həsənlı C.Sovet dövründə Azərbaycanın xarici siyasəti (1920-1939). Bakı: "Adiloğlu". 2012. 656 s.

³ Paşayev A. Açılmamış səhifələrin izi ilə. Bakı: "Azərbaycan", 2001, 536 s.

⁴ Yaşarbaş Enver. Ermeni terörünün tarixçəsi. İstanbul, 1984. 210 s.

⁵ Makas Zeynalabdin. Ermenistanda adları deyişdirilen bazı türk yerleşim yerleri üzerine. İstanbul, 1993.

R.Mustafayevin¹ və A.Mustafayevanın² araşdırmalarında erməniliyin mahiyyəti açıqlanır, erməniliyin mifoloji strukturu göstərilir.

Araşdırmanın kulturoloji aspektdə aparılmasında akademik R.Mehdiyevin³ bu istiqamətdə tədqiqləri mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

K.İmanovun⁴ kitabında Azərbaycan xalqına aid olan intellektual mülkiyyətin ermənilər tərəfindən mənimsənilməsi və erməniləşdirilməsindən geniş və ətraflı bəhs edilir.Folklor örnəklərimizin (dastan, rəvayət, nağıllar, bayatılar) ermənilər tərəfindən oğurlanması və mənimsənilməsi prosesi faktlarla sübuta yetirilir. Erməni plagiatlarını ört-basdır etmək üçün uydurduqları erməni yalanları, “nağılları” ifşa edilir.

Y.Ramazanov, İ.Abbasov, Ə.Ələkbərli, S.Orucova və başqa folklorşünasların araşdırmaları da Azərbaycan folklorunun ermənilər tərəfindən mənimsənilməsinə həsr olunmuşdur, bilavasitə erməni qaynaqlarına istinad edilmişdir.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri. Dissertasiyanın qarşısında duran əsas məqsəd Azərbaycan mədəniyyətinə qarşı soyqırımın, erməni təxribatlarının kulturoloji müstəvidə tədqiq edilməsidir.

Tədqiqatın məqsədi əsasən aşağıdakı vəzifələri müəyyənləşdirir:

-Tarixi qaynaqlar və faktlar əsasında erməni təcavüzünün və vandallığının qısa tarixçəsini vermək;

-Erməniliyin mifoloji, ideoloji mahiyyəti ilə mədəni-mənəvi təxribatların əlaqəsini göstərmək;

-Azərbaycan mədəniyyətinə qarşı təxribatların və mədəni terrorun üsul və taktikasını göstərmək;

-Erməni folklor diskursunun formalaşmasında təbdil, tərcümə, iqtibas və plagiatın miqyasını göstərmək;

-Erməni vandallığı və erməni toponimik mifologiyasının yaranmasını şərh etmək;

-Erməni təxribatlarına qarşı Azərbaycan dövlətinin mədəniyyət siyasətinin əsas vəzifələrini qeyd etmək.

¹ Мустафаев Р. Страсти по виртуали. Баку: ЭЛМ, 2006, 63 с.

² Mustafayeva A. Erməni etnokorqorasiyası və siyasiləşdirilmiş miflər // "Dirçəliş-XXI əsr", 2008. №120-121, s.148-152.

³ Mehdiyev R. Gorus-2010: Absurd teatrı mövsümü. Bakı, 2010.

⁴ Иманов К. Армянские (ино)народные сказки. Баку, 2008.

Dissertasiyanın predmeti və obyektı. Araşdırmanın əsas tədqiq obyektini Azərbaycan mədəniyyəti erməni təxribatlarının obyektı kimi, həmin problemin tarixi və kulturoloji tədqiqi təşkil edir.

Tədqiqatın nəzəri-metodoloji əsasını erməni işğalı, azərbaycanlıların fiziki soyqırımı və mədəni soyqırımı ilə bağlı Azərbaycan, türk və rus alimlərinin araşdırmaları təşkil edir. Araşdırmada tarixi qaynaqlara, ədəbi-bədii, publisistik əsərlərə, eləcə də erməni müəlliflərinə müraciət edilmişdir. Dünya kulturoloji fikrinin görkəmli nümayəndələrinin (M.Baxtin, Y.Lotman, V.Toporov, R.Bart və b.) fəlsəfi qənaətləri nəzərə alınmışdır. Tədqiqat işində semiotik, müqayisəli-tipoloji-tarixi metodlardan istifadə olunmuşdur.

Tarixi, etnoqrafik, folklorşünaslıq mənbələrindən metodoloji baza kimi istifadə olunmuşdur.

Tədqiqatın elmi yeniliyi. Azərbaycan torpaqlarının işğalı, ermənilərin bu torpaqlara köçürülməsi, Azərbaycan türklərinin soyqırımı müxtəlif tədqiqatlarda, müxtəlif elmi problemlər səviyyəsində tədqiq edilmişdir. Bu problemlər tarixşünaslıqda daha geniş işıqlandırılmışdır. Heç şübhəsiz, tarixi faktların kulturoloji səviyyədə işlənməsinin, kulturoloji təhlilə cəlb edilməsinin müəyyən çətinlikləri var.

- Dissertasiyada ənənəvi mövzularla və məsələlərlə (maddi mədəniyyət abidələrinin məhv edilməsi, mənimsənilməsi, xalq musiqisinin və folklorun özəlləşdirilməsi və s.) yanaşı, klassik aşiq mühitinin-saz-söz landşaftının məhv edilməsi kulturoloji araşdırma obyektinə çevrilmişdir.

-Azərbaycan folklorunun özəlləşdirilməsi-erməniləşdirilməsi ilə bağlı faktlar və örnəklər kulturoloji kontekstdə bir araya gətirilir, nəzəri qənaətlər ümumiləşdirilir.

-İşğal olunmuş ərazilərdə arxeoloji irsin talan edilməsi arxeoloji terror kimi qiymətləndirilir.

-Azərbaycan coğrafi adların dəyişdirilməsi, toponimlərin xəritələrdən silinməsi mədəni terrorun komponenti kimi nəzərdən keçirilir.

Dini inanc obyektlərinin – alban-xristian və müsəlman abidələrinin, pirlərin, ziyarətgahların dağıdılıb talan edilməsi,yaxud mənimsənilməsi etnik-mədəni soyqırımın tərkib hissəsi kimi təqdim edilir.

İşğal altındaki ərazilərdə mövcud olan tarix, mədəniyyət və incəsənət abidələrinin məhvi istiqamətində aparılan erməni vandallığının beynəlxalq miqyasda ifşa edilməsində, Azərbaycan mədəniyyətinə məxsus nümunələrin geri qaytarılmasında Azərbaycan dövlətinin apardığı siyasətin mahiyyəti və prioritet istiqamətləri göstərilir.

Tədqiqatın praktik əhəmiyyəti Dissertasiyadan ali məktəblərin tarix, xüsusilə Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universitetinin Kulturologiya fakültəsində tədris vəsaiti kimi istifadə edilə bilər. Tədqiqatın əsas müddəaları və əldə edilən nəticələri mədəniyyətsünaslıq, ədəbi-mədəni əlaqələr, Azərbaycan tarixi, Azərbaycan mədəniyyəti tarixinə dair aparılacaq araşdırmalarda istifadə oluna bilər.

-Milli mədəniyyətimizin qorunması, təbliği işinin gücləndirilməsində istifadə oluna bilər.

-Azərbaycan mədəniyyətinin coğrafi tarixi ilə bağlı araşdırmalarda mənbə kimi faydalı ola bilər.

Dissertasiyanın aprobeiasyası. Dissertasiya Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universitetinin “Kulturologiya” kafedrasında yerinə yetirilmişdir. Dissertasiya işinin əsas elmi məzmunu müəllifin mövzuya dair çap edilmiş tezis və məqalələrində, elmi-nəzəri məruzələrdə öz əksini tapmışdır.

Tədqiqat işinin strukturu. Dissertasiya giriş, üç fəsil, nəticə və istifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısından ibarətdir.

DİSSERTASIYANIN ƏSAS MƏZMUNU

Dissertasiyanın **giriş** hissəsində araşdırmaya cəlb olunmuş mövzunun aktuallığı, elmi yeniliyi, məqsəd və vəzifələri, tədqiq tarixi, metodoloji əsası, nəzəri-praktik əhəmiyyəti, aprobeiasyası və başqa məsələlər haqqında qısa, yığcam şəkildə bəhs edilir.

Dissertasiyanın “**Azərbaycan mədəniyyəti erməni təxribatlarının hədəfində**” adlı I fəslində Azərbaycan mədəniyyətinə qarşı erməni təxribatları, etnik qarşıdurma və soyqırım tarixi prizmasında kulturoloji təhlil aparılmışdır. Burada problemin tarixi və kulturoloji tədqiqi erməni işğalları və terrorları, etnik təmizləmə siyasəti kontekstində araşdırılmışdır.

Bu fəsildə tarixi faktlar əsasında göstərilir ki, ermənilərin Azərbaycan torpaqlarında məskunlaşması, erməni əyalətlərinin yaradılması, İrəvanın verilməsi və Ermənistan dövlətinin yaradılması gələcək faciələrin əsasını qoydu. Birinci fəsildə Sovet hakimiyyətinin Azərbaycan xalqına qarşı etdiyi cinayətlərdən – 1948-53-cü illərdə azərbaycanlıların dədə-baba torpaqlarından deportasiya edilməsinə, 1988-ci ildə Dağlıq Qarabağda başlanan erməni təcavüzü nəticəsində 1 milyona yaxın soydaşlarımızın yerindən-yurdundan didərgin düşməsinə ümumiləşdirilmiş şəkildə diqqət yetirilmişdir.

“Mədəni soyqırım işğal və terror kontekstində” adlı I yarımfəsildə “mədəni soyqırım”, “vandalizm” anlayışlarının mahiyyəti açıqlanmışdır. Qeyd edilir ki, mədəni soyqırım siyasəti etnik soyqırım siyasətindən ayrılmazdır. Erməni-Azərbaycan qarşıdurmasının tarixini, səbəb və nəticələrini bilmədən problemin tədqiqi tam olmazdı. Tariximizin bu faciəli, ağrılı qısa, kiçik bir statistikasını böyük itkilərimizin və qurbanlarımızın tam miqyasını göstərməyə də, ümumi mənzərəsini təsəvvür etməyə imkan verir.

İ. Stalinin imzaladığı SSRİ Nazirlər Sovetinin 23 dekabr 1947-ci il və 10 mart 1948-ci il tarixli “Ermənistan SSR-dəki kolxozçuların və digər Azərbaycan əhalisinin Azərbaycan SSR-nin Kür-Araz ovalığına köçürülməsi haqqında” qərarı sovet hakimiyyətinin Azərbaycan xalqına qarşı növbəti cinayəti idi. 1948-1953-cü illərdə məhz sovet hakimiyyəti azərbaycanlıları dədə-baba torpaqlarından deportasiya etdi, bununla da Ermənistan SSR-də ermənilərin monoxalq olmasına şərait yaradıldı.

Araşdırmada vurğulanır ki, iki əsrdən çox davam edən mədəni təcavüz aktları beynəlxalq səviyyədə siyasi-hüquqi qiymətini almamışdır.

“Vandalizm və erməni mif yaradıcılığının mahiyyəti” adlanan ikinci yarımfəsildə göstərilir ki, Azərbaycanlılara və Azərbaycan mədəniyyətinə qarşı erməni təxribatlarının əsasında ilk növbədə ermənilik mifologiyası durur. Erməni mif yaradıcılığı başqa xalqların mədəni, ədəbi-tarixi irsini və tarixini mənimsəyib, mif strukturuna daxil etməklə yaranmışdır. Ona görə də fransız strukturalisti R. Bart qeyd edir ki, mifin funksiyası gerçəkliyin deformasiyasıdır¹. Ermənilik mifologiyasının yaratdığı psevdo-mədəni, psevdo-tarixi gerçəkliyə dünyanı müəyyən qədər inandıra bilmişdir.

Mif yaradıcılığının vacib linqvistik mexanizmlərindən biri hiperbollaşdırmaadır. Hiperbollaşdırma bütün mifologem tiplərinə xasdır.

Erməni tarixi-siyasi diskurslarında hiperboladan geniş istifadə olunur. Məsələn: “İrəvanın 2500 illiyi”, “milyon yarım” erməninin türklər tərəfindən soyqırımı məruz qalması, “dünyanın ən qədim xalqı” və s. kimi mifologemlər erməni təhtəlüşürünə güclü yeridilmişdir. Guya Sovet İttifaqı ərazisində ilk sivilizasiya tarixi Ermənistanda yerləşən Urartu dövlətidir. Erməni tarixinin qədim kökləri b.e.ə. birinci minilliyə aparılıb çıxarıldı. Onların fikrincə tarix boyu erməni ölkəsi qonşular və gəlmələr tərəfindən təhlükəyə, soyqırımı məruz qalmışlar. İddia edirlər ki, erməni

¹ Барт Р. Миф сегодня. М., 1988. с.244.

kilsəsinin mövcudluğu erməni xalqını fiziki ölümdən xilas etmişdir. Bu tipli narrativ elementlərdən Aqatanqelosun, Yegişenin, M.Korenatsinin tarixi salnamələrində tapmaq olar. Bu uydurmalar klassik mətnlər əsasında erməni tarixini yapan mxitaristlərdə də kifayət qədərdir. Bu tipli mifoloji narrativlər erməni ədiblərinin, tarixçilərinin əsərlərində, geniş yayılmış Osmanlı və Rusiya imperiyalarında, diasporda ermənilərin yaratdığı və inkişaf etdirdiyi mətbuatda, məktəb-tədris sistemində dərin iz buraxmışdır. Erməni tarixçiləri Ermənistan Respublikasının tarixini azərbaycanlısızsız, etnik ermənilərin tarixi kimi qələmə alırlar.

Ermənilərin siyasi kommunikasiyasında mifin bir əhəmiyyəti ondadır ki, erməni siyasəti ciddi intellektual konsepsiyalara, dərin, dürüst tarixi araşdırmalara deyil, tarixi saxtakarlıqlara, ifrat millətçilik təbliğatına əsaslanır. Millətçilik təbliğatı isə kütləni hipnoz edən alleqoriya dilini, mifologem və mifosüjetlər dilini tələb edir. Ermənilik miflərdən, mifologemlərdən ibarətdir. Ona görə də Azərbaycan politoloqu, prof. R.Mustafayev erməniliyi milli mənsubiyyətdən kənar mahiyyət kimi səciyyələndirir. Ermənilik mifologiyasının (ideologiyasının) əsaslarını etnik-mədəni miflər, tarixi fantaziyalar, ideoloji xülyalar təşkil edir. Ermənilik mifologiyası aşağıdakı metodlardan istifadə edilməklə həyata keçirilir:

1) Saxta ermənilik mifologeminin təsdiqinə mane olan region xalqlarının gerçək tarixini saxtalaşdırmaq və bununla bağlı sənəd və maddi mədəniyyət abidələrini məhv etmək;

2) Digər xalqların maddi-mənəvi dəyərlərini mənimsəmək və onları “erməni sivilizasiyasının nailiyyətləri” kimi dünya ictimaiyyətinə çatdırmaq;

3) Tarixi mənbələrdə, əlyazmalarda, xüsusilə də saxtakarlığa yol verməyən erməni tarixçilərinin salnamələrində düzəlişlər etmək. Məsələn, Movses Xorenatsinin “Tarix” kitabı bu yolla “Ermənistan tarixinə” çevrilmiş, əsərlərində türk xalqlarına daha çox yol verən Favst Buzandin kitablarının əsas hissələri yox edilmişdir¹.

Bu miflər artıq erməni kollektiv psixikasının fenomeni olmuşdur. Hər bir erməni bu mifə yoluxduğundan onun fərdi psixikası kollektiv toplumsal psixikada ərimişdir, yəni K.Q.Yunqun təbiri ilə desək, fərdin şüuru təhtəl şüura keçmişdir ki, orda da fərdilik deyil, kollektiv təhtəlüşür mövcuddur.

¹ Mustafayev R. Ermənilik bəşəriyyətə qarşı cinayətdir // ”Dirçəliş - XXI əsr”, 2006, №98, №99, s.114-125.

Erməni etnomədəni mifologiyası erməni separatçılarının və daşnaklarının öz mənfur məqsədlərini gerçəkləşdirməyə yönəlmiş, terrora, ilhaq və işğalçılıq siyasətinə həqiqət donu geyindirmək üçün istifadə olunan miflərdən ibarətdir.

Erməni vandallarının işğal etdikləri ərazilərdə tarixi maddi mədəniyyət abidələrimizin soyqırımı, ermənilik mifologiyasının etnik təhtəlsizürdə nə qədər dərinə getdiyini, etnopsixoloji fenomenə çevrildiyini göstərir.

Ermənilərin işğal olunmuş ərazilərdə yalnız islam inanc abidələri, sarkal obyektlər deyil, eləcə də Azərbaycanın mədəni irsinin digər mühüm hissəsi-Qafqaz Albaniyasının xristian abidələri də (Azərbaycan tarixçiləri Ə.Ələkbərov, Z.Bünyadov, M.Nemətova alban abidələrini dünya epiqrafika sənətinin nadir nümunələri kimi dəyərləndirmişlər) erməni vandalizminə, ya da erməniləşdirmə siyasətinə məruz qalmışdır.

R.Mehdiyev "Gorus-2010: Absurd teatrı mövsümü" adlı kitabında yazır: "Azərbaycanın xristian abidələri erməni ruhanilərinin və onlarla bağlı elmin saxtalaşdırılma obyektinə olmuşdur. Əsrlər boyu alban kilsəsi ilə mübarizə aparən erməni kilsəsi planlı şəkildə onu özünə tabe, sonralar isə ləğv etməyə çalışmışdır. Bu siyasətin bir hissəsi alban əlyazmalarının epiqrafikasının məhv edilməsi olmuşdur."¹

1994-cü ildə Azərbaycan və Ermənistan arasında imzalanmış "Atəşkəs sazişi"ndən keçən dövrdə baş verənlərin təhlili göstərir ki, bu müddət ərzində ermənilərin dağıtdığı abidələrin sayı hərbi əməliyyatların getdiyi illərdə dağıdılmış abidələrin sayından dəfələrlə çoxdur.

İşğal altında olan muzeylərimizin taleyi daha faciəli olmuşdur. Kəlbəcər, Şuşa, Laçın, Ağdam, Cəbrayıl tarix, ölkəşünaslıq xalça muzeyləri və başqaları dağıdılmış, qiymətli eksponatları dünyanın müxtəlif ölkələrində satışı çıxarılmışdı. Yüz min eksponatı olan 22 muzeyin hamısı talan edilərək məhv edilmişdir. Xalqımızın mədəniyyətini, tarixini əks etdirən bu qiymətli eksponatları, rəsm və heykəltəraşlıq əsərləri, əlyazmalar, xalçalar mənimlənməmiş, ölkədən kənara çıxarılmışdır. Məhv edilmiş muzeylər arasında Ağdam Çörək muzeyini, Şuşada Bülbülün ev muzeyini və s. xüsusi göstərmək gərəkdir. Natəvanın, Üzeyir Hacıbəyovun, Bülbülün güllələnmiş tunc heykəlləri Şuşadan aparılaraq sonradan Gürcüstanda satışı çıxarılmışdı və Azərbaycan hökuməti bunları alıb Bakıya gətirmişdi.

¹ Mehdiyev R. Gorus-2010: Absurd teatrı mövsümü. Bakı, 2010. s.35

Şuşanın işğalı Ermənistanın etnik təmizləmə siyasəti yürütməsinin və Azərbaycan mədəniyyət nümunələrini məhv etməsinin bariz nümunəsidir: “Şuşanın işğalı zamanı 6800 ev, 44 məktəb, 279 tarixi əhəmiyyətə malik bina məhv olunub. Bu gün Şuşa kabuslar şəhərinə oxşayır”¹.

Şuşanın işğalı Azərbaycan xalqı üçün müharibə zamanı sadəcə bir şəhərin işğalı deyil. Şərəfli mədəniyyət layınının itilməsi deməkdir. Görkəmli ədəbiyyatşünas Yaşar Qarayev bu ağır itkini mənəvi travma kimi qəbul edir.

“Natəvanın isməti girov qaldı... Zakirin qəbri, Nəvvabın məzarı, Vaqifin məqbərəsi əsir düşdü! Gövhər ağa məscidindən xaç asdılar. Başqa bir mehrabda-Üzeyir bəyin dil açdığı, iməklədiyini, zəkadan və ilhamdan süzülən ilahi piyaləni ilk dəfə nuş etdiyi pirdə, müqəddəs ocaqda “tutovkadan” badə qaldırdılar və donuz ətindən kabab çəkdilər. Ruhumuz zədələndi, qürurumuz, izzəti-nəfsimiz tarmar oldu...”Qayalar və qalalar içəridən ovular”-deyirlər. Şuşanın ağrıdan və sevgidən, muğamdan və bayatıdan yoğrulmuş ağ, mərmər qalası da, hünərdən, namusdan yonulan, ilahidən, qüdrətdən bina olan qayası da belə “ovuldu”. Haram və əyrilik bizdən aldı Şuşanı, “doğma” və “yad” xəyanətlərin qurbanı oldu Qalam!”².

Azərbaycan Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinin Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsi nəticəsində Azərbaycan mədəniyyətinə dəymiş maddi və mənəvi ziyanlarla bağlı açıqladığı rəsmi sənədlərdə dəhşətli faktlar əksini tapmışdır.

Bu sənədlərdə qeyd olunur ki, hərbi təcavüz nəticəsində işğal edilmiş ərazilərdə ilk insan məskənlərindən olmuş Azıx və Taplar mağaraları, Qaraköpək, Üzərliktəpə kurqanları hazırda hərbi məqsədlərlə istifadə edilərək qəsdən dağıdılır. Xocalı, Ağdam, Ağdərə, Füzuli, Cəbrayıl rayonlarındakı kurqanlarla yanaşı, işğal olunmuş Füzuli, Laçın, Kəlbəcər, Qubadlı, Zəngilan rayonlarının ərazilərindəki qəbiristanlıqlar, türbələr, məzarüstü abidələr, məscidlər, məbədlər, Qafqaz Albaniyasına məxsus abidələr və digər milli abidələrimiz məhv edilmiş, Şuşa tarixi memarlıq qoruğunun ərazisində işğalçı vandallar Aşağı və Yuxarı Gövhərağa, Mərdinli, Cümə məscidlərini, Natəvanın saray kompleksini, milli üslubda inşa edilmiş

¹ Qoltz T. Şuşanın işğalı – Ermənistanın etnik təmizləmə siyasətinin simvoludur// ”Palitra” qəz., 14 may 2013.

² Qarayev Y. Qarabağ folkloru: nərimi-nəzik bayatı, yaxud “küllü Qarabağın abihəyatı” // Azərbaycan folkloru antologiyası. V kitab. Qarabağ folkloru. Bakı: Səda, 2000, s.10-11.

əksər yaşayış evlərini, ziyarətgah və ibadətgahları, daş heykəlləri, qədim qəbirləri, kurqanları dağıtmışlar.

“Arxeoloji terror” başlıqlı üçüncü yarımfəsildə bildirilir ki, mədəniyyət müəyyən sayda mətnlərdən (Y.M.Lotman), digər tərəfdən, əsrlərin dərinliyindən gələn simvollarından ibarətdir. İşğal olunmuş ərazilərdə arxeoloji qazıntılar aparmaqla saxtakarlıq yolu ilə erməni mədəniyyətinin simvollarının və mətnlərinin “bərpa” prosesi gedir. Xüsusən Qarabağda mədəniyyət abidələrimizin dağıdılması, talan edilməsi və mənimsənilməsi arxeoloji qazıntılarla bərabər aparılır.

Zəngin tarixi abidələrə malik olan Ağdam ərazisində Ermənistan Elmlər Akademiyası ardıcıl olaraq, 2005-ci ildən tarixi saxtakarlığa əl ataraq “Böyük Ermənistan”ın paytaxtı Tıqranokerti axtarmaq adıyla Ağdamın Şahbulaq saray kompleksi ətrafında qazıntılar aparırlar. Qazıntılar zamanı 15-dən çox Xocalı mədəniyyətinə aid kurqanlar dağıdılmışdır.

İşğal olunmuş ərazilərdə baş verən arxeoloji terror, ermənilərin Azərbaycan türklərinə qarşı apardığı genişmiqyaslı mədəni terrorun, təxribatların əsas istiqamətlərindən biridir. Ermənilərin apardığı arxeoloji qazıntılar bilavasitə Azərbaycan tarixinin saxtalaşdırılmasına, ermənilərin “qədimliyinin” və bu ərazilərdə avtoxonluğunun sübutuna yönəlibdir. Məsələn, Ağdam ərazisində aparılan qazıntıların məqsədi “Arsax”ın guya e.ə. I əsrdə Ermənistanın tərkibində olması ilə bağlı mifi təsdiq etməkdir.

“Türk etnik-mədəni yaddaşına qarşı erməni təxribatları” adlı ikinci fəsildə türk etnomədəni yaddaşına vurulan zərbələrin miqyası göstərilmiş, əsassız ərazi iddiaları üzərində gerçəkləşən mədəni təcavüzün mahiyyəti açıqlanmışdır. Problemin kulturoloji məntiqi erməni toponim mifologiyasının tədqiqini I yarımfəslin strukturuna daxil edilməsinə imkan vermişdir.

“Erməni toponim mifologiyası” adlı I yarımfəsildə hər bir etnosun işarə kosmosunda coğrafi adlar xüsusi yer tutur. Toponimlər (etnonimlər, antroponimlər, oykonimlər, hidronimlər) etnik-mədəni hadisə kimi kulturoloqların da araşdırma diqqətindədir. Adlar (toponimlər, antroponimlər, oykonimlər...) dilin “kulturoloji” elementlərindən biridir, mədəniyyət hadisəsidir. V.N.Toporov yazır: “... Ad – mədəniyyətin impulsudur, çünki insanı işarə kosmosuna daxil edir, ancaq ad həm də onun (mədəniyyətin – N.S.) nəticəsidir, onun mənaları mədəniyyət məkanında boy verir, onu

saxlayır, o da öz növbəsində ona nəzarət edir...”¹

Coğrafi (toponimlər) adlar etnik yaddaş hadisəsi olub hər bir millətin mədəni fonduna daxildir. “Bu baxımdan coğrafi adların məzmununu araşdırmaq bir sıra tarixi, mədəni, ictimai hadisələr haqqında təsəvvür edilməsinə imkan verir. ... Bu adlar uzun müddət yaşayır və nəsildən nəsilə keçir. Qədimdə mövcud olan xalqların, tayfaların, müəyyən tarixi hadisələrin, mübarizələrin müjdəçisi olaraq qalır... Adların müəyyən əraziyə, yaşayış məntəqələrinə və s. şamil edilməsi ictimai kateqoriyadır, çünki onlar ərazinin, xalqın, dövlətin mədəniyyətini, iqtisadiyyatının inkişafını, əhalisini, ayrı-ayrı millətlərin, tayfaların adət-ənənəsini, tarixi hadisələri əks etdirir”².

Ermənilərin torpaqlarımıza kütləvi köçürülməsi və yerləşdirilməsi ilə Azərbaycan-türk mənşəli toponimlərin dəyişdirilməsi sürətləndi.

“Böyük Ermənistan” xülyası ilə yaşayan ermənilər xaricdə, xüsusilə İran və Türkiyədə yaşayan erməniləri Cənubi Qafqaza, Azərbaycan xanlıqlarının ərazisinə köçürməklə, həmin ərazilərin milli tarixi mahiyyətini öz xeyirlərinə dəyişdirmək üçün türk mənşəli toponimləri dəyişdirməyə, məhv etməyə, yaddaşlardan silməyə başladılar...”Yer adlarını dəyişdirmək sivilizasiyadan kənar iş olmaqla müəyyən xalqın, tayfanın izini itirmək məqsədinə xidmət edir”- bu fikir Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 22 avqust 2001-ci il tarixli fərmanındandır.

Tarixi qaynaqlar və faktlar bir daha göstərir ki, Ermənistanda, Qarabağda yaşayan azərbaycanlılar təkcə fiziki yox, həm də dəfələrlə mənəvi soyqırığa məruz qalmışlar. Ermənilər toponimik adları bir və ya bir neçə dəfə dəyişdirməklə bu torpaqlarda türk ulusunun izini itirmək istəmişlər. Bu da erməniliyin mahiyyətini aydın şəkildə əks etdirir, yeni erməni toponimik mifologiyasının yaradılmasında erməni yazıçılarının, dilçi, tarixçi alimlərinin “əvəzsiz əməyi” və “böyük rolu” olmuşdur. Onlar Azərbaycana, türklərə qarşı kultür terrorunun ilhamçıları və qatı millətçilik ideologiyasının daşıyıcıları olaraq, ermənilərin saxta tarixini yazmağa nail olmuşlar.Özü də bu tarix məhz terrorun məntiqi və fəlsəfəsi ilə yazılmışdır.

¹ Топоров В.Н. Имя как фактор культуры (на злобу дня) //Исторические названия-памятники культуры: Всесоюзн.научн.-практич.конф. (тезисы докл. И сообщ.) М.:Наука, 1989, с.125-128.

² Budaqov B., Qeybullayev Q. Ermənistanda Azərbaycan mənşəli toponimlərin izahlı lüğəti. Bakı, 1998.

“Etnik təmizləmə siyasəti və klassik aşiq mühitinin məhv edilməsi” adlı II yarımfəsildə göstərilir ki, Azərbaycan folkloruna qarşı təxribat aktları yalnız şifahi xalq yaradıcılığı nümunələrinin özəlləşdirilməsi, mənimsənilməsi ilə məhdudlaşmamışdır. Ermənilərin milli mədəniyyətimizə, mənəviyyat tariximizə vurduğu zərbələrdən biri də aşiq sənətidir. Terror və təqiblər yüzlərlə aşığın doğma yurdlarından didərgin düşməsinə səbəb oldu.

İşğal olunmuş Azərbaycan torpaqlarında klassik aşiq mühitinin sıradan çıxması, dağılması erməni etnik təmizləmə siyasətinin tərkib hissəsi olmuşdur. Göycə, İrəvan, Dərələyəz və Çıldır-Ağbaba aşiq mühitləri yad etnokulturoloji sistemdə, ideoloji-siyasi yasaqlar və zərbələr nəticəsində dağılmış, daha sonra kütləvi qırğınlar, deportasiyalar (1948-1950, 1987-1988) nəticəsində saz-ozan mədəniyyətimizin əsas qatları məhv edilmişdir.¹

“Azərbaycan folkloru və musiqisi saxtalaşdırma mənbəyi kimi” adlanan üçüncü fəslin I yarımfəslində (“Erməni kulturu diskursunda Azərbaycan folklorunun janrlarının özəlləşdirilməsi”) göstərilir ki, ermənilərin bir millət kimi formalaşmasında müxtəlif konstruktlar (erməni kilsəsi, katolikos Mesropun əlifbası, erməni intellektualların fəaliyyəti) rol oynamışdır. L.Abramyana görə, Avropada XVIII-XIX əsrlərdə “nation” anlayışı bu sözün müasir mənasında təsbitləndə, ermənilər artıq V əsrin əvvəllərində bu anlayışı öz dillərində ifadə edirdilər².

Erməniliyin formalaşmasında, vacib milli simvolların ötürülməsində fasiləsiz informasiya kanalı kimi başqa xalqların folkloru əsasında yaranmış erməni folklor diskursunun böyük təsiri olmuşdur. Biz araşdırmamızda müasir humanitar fikrin populyar termini olan “diskurs” terminindən istifadə edirik və N.Mehdinin bu çoxmənalı terminə verdiyi izahı veririk: “Diskurs həmənki testdir, bir-iki cümlə də, abzas da, geniş mətn də ola bilər. Ancaq diskursun teksdən bir fərqi var. Teks şəhəri də, təsviri sənət əsərini də, Göy Məscidi də bildirə bilər, yəni onların hərəsini tekst saymaq olar. Diskurs isə sözdən düzəlmiş-düzlənmiş tekstləri bildirir.”³

¹ Qasımlı M. Ozan-aşiq sənəti. Bakı: Uğur, 2007, s.179-180.

² Абрамян Л. Конструктивисты раннего средне-вековья // Антропология социальных перемен. Сб. ст. М.: Российская полит. энциклопедия, 2011, с.87.

³ Mehdi N. Sənətin arxeologiyası. Sənətin arxitektorikası. Bakı: “Qanun”, 2007, 329 s.

Epik mətnlər (dastanlar, nağıllar) erməni folklor diskursunun əsas komponentlərindən biridir. Azərbaycan dastanlarının erməni auditoriyasında tarixən geniş yayılması, son dərəcə populyar olması ilə bağlı çoxlu tarixi-etnoqrafik mənbələr və elmi, ədəbi-bədii dəlil-sübutlar vardır.

Klassik erməni yazıçılarının xalq dastanlarımızdan, dastan epizodlarından və motivlərindən öz əsərlərində gen-bol yararlanması, erməni aşıqlarının dastanlarımızı təbdil, tərcümə yolu ilə ifa etmələri və erməni folklorşünaslarının dastanları nəşr etmələri erməni əlyazmalarında dastanların, dastan şeirlərinin yazıya alınması və s. amillər bir daha Azərbaycan-türk dastan diskursunun erməni folklor düşüncəsinin formalaşmasında danılmaz və güclü təsirə malik olduğunu göstərir. Azərbaycan dastanlarının ideya-məzmun zənginliyi, süjet-təhkiyə dolğunluğu, epizodlarının rəngarəngliyi, bədii dilin obrazlılığı və musiqiliyi ilə qonşu xalqların (ermənilərin, gürcülərin) həmişə diqqətini cəlb etmişdir.

Azərbaycan (türk) dastanlarının Bakı, Tiflis, Aleksandropol, Təbriz, İrəvan erməni nəşrləri də türk dastançılıq ənənəsinin Cənubi Qafqazda böyük etnomədəni vüsətindən və miqyasından xəbər verir.

Xalq dastanlarının erməniləşdirilmiş variantları, yaxud kompilyasiyaları bilavasitə Azərbaycan dastanlarının erməni dilinə intensiv tərcüməsindən və nəşrindən, erməni əlifbası ilə yazıya alınmasından sonra başlayır. Görkəmli folklorşünas, prof.İsrafil Abbasov bu sahədə dərin araşdırmalar aparmışdır. Onun Azərbaycan-türk dastanlarının erməni diskursunda gerçəkləşməsi məsələləri ilə bağlı silsilə araşdırmaları bu problemin kulturoloji aspektdə təhlilində mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

M.Seyidov¹, Y.Ramazanov², H.İsmayılov³, Ə.Ələkbərli⁴, E.Mehrəliyev⁵ və başqa alimlərin bu mövzuyla bağlı araşdırmaları göstərir ki, türk (Azərbaycan) epik folklorunun möhtəşəm qolunu təşkil edən, türk etnomədəni hadisəsi olan dastanlar XIX əsrin sonlarından başlayaraq er-

¹ Seyidov M. Erməni-Azərbaycan ədəbi əlaqələri haqqında bəzi qeydlər // Ədəbiyyat məcmuəsi, x/c. Bakı: Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyasının nəşriyyatı, 1957.

² Ramazanov Y. XIX əsr erməni nəşrində Azərbaycan folkloru. Bakı: Elm, 1985.

³ İsmayılov H. Azərbaycan folklorunun regional xüsusiyyətləri. Bakı: Səda, 2006..

⁴ Ələkbərli Ə. Qərbi Azərbaycan abidələri. Bakı, 2006. Ələsgərov İ. Sazlı-sözlü Göycə. Bakı: Azərənşr, 1999

⁵ Mehrəliyev E. Azərbaycan ədəbiyyatında Qarabağ mövzusu. Bakı: "Nurlan", 2008, 324 s.

məni dilinə geniş təbdil, tərcümə və nəşr olunmağa başlanmışdır. Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatının, xüsusən dastanlarının Qafqazda geniş yayılmasında ilk növbədə Azərbaycan türkcəsinin bu ərazilərdə nüfuzu ilə, sosial, etnik-mədəni kommunikasiyada oynadığı böyük rol ilə əlaqədardır.

Erməni folklor diskursunun, daha doğrusu, folklor terrorunun hədəfində olan janrlardan biri də Azərbaycan nağılları olmuşdur. 1983-cü ildə İrəvanda rus dilində çapdan çıxmış “Erməni xalq nağılları” kitabında verilmiş nağılların böyük hissəsini Azərbaycan nağılları təşkil edir.¹

Folklorşünas Ə.Ələkbərlinin bu mövzuda bir araşdırması var.² Onun qənaətlərinə görə, elə erməni nağılları var ki, həm adına, həm də məzmununa görə Azərbaycan nağılları ilə tam eynidir. Məsələn, “Gül və Sineyvaz”, “Ovçu Pirim”, “Keçəl Nəzər”, “Keçəl Əhməd”, “Ramazan” və s. kimi nağılların adlarını çəkir.

Azərbaycan və erməni folklorunda ideya, mövzu, süjet və obrazların eyni olması ilə nəzərə çarpan nağıllardan “Məlik Məmməd”, “Oduçu Əhməd”, “Ustacan Əhməd” kimi Azərbaycan, “Həyat alması”, “Qoçaq Nəzər” kimi erməni nağıllarını göstərmək olar. Bunlar “Həyat alması” “Məlik Məmməd”in, “Qoçaq Nəzər” isə “Ustacan Əhməd”in qarşılığıdır.

Ə. Yerevanlı tipoloji-müqayisəli təhlillər apararaq göstərir ki, erməni nağılları kimi təqdim olunan bir çox mətnlər isə nəinki ideya-mövzu və məzmununa görə, həm də strukturuna görə də Azərbaycan nağılları ilə eynidir. Bu nağıllar adətən girişlə başlanır. Bu başlanğıca “bir varmış, bir yoxmuş”, sözləri deyilir, arada “az getdi, üz getdi, dərə-təpə-düz getdi” ifadələri işlədilir. Nağılların sonu da eyni şəkildə bitir: “Onlar öz muradlarına çatdılar, siz də öz muradınıza çatin”, yaxud “onlar yedilər, içdilər, yerə keçdilər, siz də yeyin, için, yerə keçin, göydən ... dənə alma düşdü (almanın sayı deyilir və sözlə paylanır)”³.

“Azərbaycan musiqisinin erməniləşdirilməsi” adlanan II yarımfəsil Azərbaycan xalq və bəstəkar musiqisinin ermənilər tərəfindən oğurlanması, erməni musiqisi kimi təqdim olunması məsələsinə həsr olunmuşdur. Erməni təfəkkürünün və erməni dilinin iqtibas-tərcümə modeli (belə demək mümkünsə) musiqi mədəniyyətimizi, xalq melodiyaalarımızı

¹ Армянские народные сказки. Ереван: Советакан грех, 1983.

² Ələkbərli Ə. Qədim türk-oğuz yurdu Ermənistan. -Bakı, 1994.

³ Yerevanlı Ə. Azəri-erməni ədəbi əlaqələri. Yerevan, Hayastan, 1968.

və onun havalarımızı erməni “ladına” çevirərək erməniləşdirməsi səbəbi kimi izah edilmişdir.

Hələ vaxtilə dahi bəstəkarımız Üzeyir Hacıbəyov “El musiqisi haqqında”adlı məqaləsində xalq mahnılarımızın ermənilər tərəfindən oğurlanması faktlarına kəskin münasibətini bildirmiş, erməni əliyəriyyəyə misal olaraq erməni bəstəkarı A.Mailyanın əməllərini göstərmişdi: “...Bu musiqişünaslardan Avrop Anton Mailyandır ki, bir neçə kiçik nəğmələri vardır.Bununla fəxr etmək kafi deyilmiş kimi, başqalarının əsərlərini də xorda oxudaraq öz musiqisi adlandırır. Bu nəğmələrdən biri “Şah İsmayıl” operasından “Haydi,qızlar” nəğməsidir ki, müsəmirə vaxtı proqramda öz musiqisi olduğunu göstərir.Bundan əlavə, “Ay yoldaşlar” nəğməsini notaya alaraq öz musiqisi hesab edir.Bu nəğmə əvvələn, bir neçə il bundan əqdəm fars dilində oxunan və fars ahəngiyə gedən bir nəğmədir.Sonra nəğmə Bakıya gətirilərək, burada 1924-cü ildən etibarən türkcə qoftələnib məktəblərdə oxunub”¹.

Etnomədəni ənənənin tipologiyası və musiqi tarixi ilə bağlı örnəklər və faktlar göstərir ki, Qafqazda geniş yayılmış muğam Azərbaycan mə-nəvi mədəniyyətinin özəyini təşkil edir. “Erməni muğamı”, ”Zaqafqaziya muğamı” kimi anlayışlarla bazarlıq yapan, “erməni-fars muğam əlaqələri”ndən bəhs edən erməni musiqişünasları və bəstəkarları əslində saxtakarlıq əməllərini təmizə çıxarırlar. Muğam Azərbaycan xalqının mədəni-mənəvi simvollarından biridir. Azərbaycan muğamının yüksək melodik zənginliyi, mükəmməl sistemliliyi, təsnif-rəng çeşidləri onu yalnız Qafqazda deyil, bütün Şərq dünyasında ön plana çıxarmışdır, ona regional-mədəni status qazandırmışdır.

“Azərbaycan dövləti erməni mədəni-mənəvi təxribatlarına qarşı: tədbirlər, istiqamətlər, problemlər” adlı III yarımfəsildə vurğulanır ki, Ermənistan Respublikası beynəlxalq sənədlərdə təsbit olunmuş müddəaları kobudcasına pozaraq bütün dünyanın gözü qarşısında Azərbaycanın islam irsinə aid olan mədəni sərvətlərini talamaqda, kütləvi şəkildə məhv etməkdədir.

Azərbaycan dövləti bu yöndə informasiya və əks-təbliğət işinin qurulmasında erməniçilik amilinin nəzərə alınmasını, dünya ictimaiyyətinin və siyasi dairələrin diqqətini cəlb etmək üçün daha genişmiqyaslı və müntəzəm tədbirlərin həyata keçirilməsini, xarici siyasətini, eləcə də mədəni siyasətini prioritet məsələlər və vəzifələr kimi qaldırmışdır. Bu,

¹ Hacıbəyov Ü. Seçilmiş əsərləri.Bakı: Yazıçı, 1985, s.183-184.

yalnız Azərbaycan xalqının müdafiəsi naminə deyil, bütövlükdə saxta erməni təbliğatını ifşa etmək vəzifəsi olaraq ortaya qoyulmuşdur.

Müxtəlif beynəlxalq təşkilatlar, ictimai-siyasi qurumlar (YUNESKO, İSESKO) da Azərbaycan torpaqlarının Ermənistan tərəfindən işğalı pislənilmiş, ona son qoyulmasını tələb etmişlər.

İslam Əməkdaşlığı Təşkilatının Toplantılarında da Ermənistan Respublikasının təcavüzü nəticəsində Azərbaycan Respublikasının işğal olunmuş ərazilərində İslam tarixi və mədəniyyət abidələrinin məhv edilməsi və dağıdılması haqqında bir sıra qətnamələr qəbul etmişdir.

İşğal olunmuş Azərbaycan ərazilərindəki tarix və mədəniyyət abidələrinin mühafizəsi ilə əlaqədar müxtəlif dövlətlərə, beynəlxalq təşkilatlara Azərbaycanın səlahiyyətli dövlət qurumlarına, ictimai təşkilatlara, siyasi partiyalara, ölkə vətəndaşlarına müraciətlər ünvanlanmış, onlardan Azərbaycanın işğal altında olan ərazilərindəki tarix və mədəniyyət abidələrini işğalçı Ermənistan dövlətinin dağıtmasının qarşısını almaqda, bu abidələr üzərində beynəlxalq təşkilatların iştirakı ilə müşahidə tədbirləri keçirilməsində yardımçı olmaları istənilmişdir:

Xaricdə Azərbaycan tarixinin saxtalaşdırılmasının qarşısının alınması, Azərbaycan mədəniyyətinə məxsus mədəniyyət, incəsənət nümunələrinin xaricdə alqı-satqısının qarşısının alınması, Azərbaycan torpaqlarının işğalı zamanı qarət edilmiş mədəniyyət, incəsənət nümunələrinin geri qaytarılmasını, Azərbaycanın işğal altındakı ərazilərində olan abidələr üzərində beynəlxalq miqyaslı nəzarətin həyata keçirilməsi Azərbaycan Respublikasının xarici siyasətinin əsas vəzifələridir.

Azərbaycanın işğal altındakı ərazilərində mövcud olan tarix, mədəniyyət, incəsənət abidələrinin məhvi istiqamətində aparılan vandalizm hərəkətlərinin beynəlxalq miqyasda ifşa edilməsi İSESKO və UNESCO xətti ilə də həyata keçirilir.

Ermənistan-Azərbaycan qarşıdurmasında və ermənilərlə ideoloji-mənəvi, mədəni mübarizədə Azərbaycan dövlətinin qarşısında duran əsas məqsəd yalnız ölkənin ərazi bütövlüyünü bərpa etmək, itirilmiş torpaqları geri qaytarmaqla yanaşı, milli mədəniyyəti, əxlaqi-mənəvi dəyərləri qoruyub saxlamaqdır, ermənilərin xalqımıza qarşı mədəni soyqırırma son qoymağıdır.

Nəticədə dissertasiyanın fəsillərində irəli sürülən mülahizələr və qənaətlər ümumiləşdirilir, təhlillərə yekun vurulur, perspektivlə müəyyənləşdirilir.

Bütövlükdə təhlillər göstərir ki, Azərbaycan xalqının mədəni irsinə qarşı erməni təxribatları, vandalizm aktları erməniliyin mahiyyətini təşkil etmiş, Ermənistanın dövlət siyasətinin əsas istiqamətlərindən biri olmuşdu. Erməni vandalizminin ifşa edilməsi və mədəni soyqırımını ilə bağlı tarixi həqiqətlərin dünyaya çatdırılması Azərbaycan dövlətinin mədəniyyət siyasətinin əsas xəttini təşkil edir.

Dissertasiyanın məzmununa uyğun olaraq müəllifin aşağıdakı elmi məqalələri və tezisləri çap olunmuşdur:

1. Azərbaycan mədəniyyətində erməni təxribatının tarixi, kulturoloji tədqiqi // Humanitar elmlərin öyrənilməsinin aktual problemləri. Bakı, №2, 2008, s.333-338.

2. Təxribatın əsasları //Mədəniyyət: problemlər və perspektivlər. Aspirant və Gənc Tədqiqatçıların II Respublika Elmi Konfransının materialları. Bakı 2008, s.20.

3. Erməni folklor diskursunda Azərbaycan bayatıları və nağılları // “Dil ədəbiyyat” Beynəlxalq elmi-nəzəri jurnal. Bakı, №4(84), 2012, s.118-120.

4.Армянские заимствования азербайджанских эпосов // Культура народов Причерноморья. Научный журнал. Симферополь, 2013, №247, с.129-131.

5. Erməni mifologiyası və klassik aşiq mühiti / Müqayisəli ədəbiyyat: ədəbiyyat və mədəniyyətlərdə istorioqrafiya: mif, ədəbiyyat və tarix arasında. Bakı: Mütərcim, 2013. s.96

6. Azərbaycanın Dağlıq Qarabağ ərazisində ermənilərin arxeoloji terroru. // Humanitar elmlərin öyrənilməsinin aktual problemləri. Bakı, №4, 2013, s.408-412.

7. Vandalizm erməniliyin mahiyyəti kimi // Sivilizasiya. Bakı, №5, 2013, s.164-169.

8. Erməni mifyaradıcılığı // Elmi əsərlər. Bakı, №16, 2013, s.55-58.

**Армянская провокация против азербайджанской культуры:
история проблемы и культурологическое исследование**

РЕЗЮМЕ

В диссертации впервые исследуется история армянских провокаций против азербайджанской культуры, представлен подробный культурологический анализ проблемы. Диссертация состоит из введения, трёх глав, заключения и списка литературы. Во введении обоснованы актуальность, объект и предмет исследования, определены его цель и задачи, научная новизна, степень изученности темы, теоретическая и практическая ценность.

В первой главе «Азербайджанская культура под прицелом армянской провокации» в соответствующих разделах рассмотрены вопросы культурного геноцида, в контексте армянского террора, сущность армянского мифотворчества и о том как создаётся «армянская древность» путём археологических раскопок и вандализма на оккупированных территориях Азербайджана.

II глава диссертации, состоящая из трех подглав («Армянская топонимическая мифология», «Политика этнической чистки и уничтожение классической ашугской среды») называется «Армянская диверсия против тюркской этнокультурной памяти». В этой главе речь идет об уничтожении армянскими вандалами топонимов тюркского происхождения об ограблении историко-краеведческих музеев, албанских памятников, мусульманских святынь на оккупированных землях Азербайджана.

В третьей главе («Азербайджанский фольклор и музыка как источник фальсификации») и в соответствующих параграфах раскрываются принципы заимствования армянами азербайджанской народной и профессиональной музыки, а также раскрывается роль азербайджанских фольклорных жанров (сказки, дастаны, баяты и т.д.) в формировании армянского фольклорного дискурса. В третьем параграфе данной главы поднимаются вопросы защиты культурных ценностей азербайджанского народа от подобных провокаций.

В заключении обобщаются основные идеи проведённого исследования, даются заключительные культурологические выводы.

**Armenian provocation against Azerbaijan culture:
history of the problem and Cultural Studies**

SUMMARY

The thesis was first investigated in terms of monographic history of Armenian provocation against Azerbaijan culture, a detailed cultural analysis of the problem. The thesis consists of an introduction, three chapters, conclusion and bibliography. In the introduction the urgency, the object and subject of study, define its purpose and objectives, scientific novelty, degree of research topics, theoretical and practical value.

In the first chapter of "Azerbaijani culture Armenian provocation" in the relevant sections of the issues of cultural genocide in the context of the Armenian terror , the essence of Armenian vandalism and mythmaking about how to create " Armenian antiquity" of archaeological excavations in the occupied territories .

Chapter II of the dissertation consists of three sub-chapters ("The Armenian Toponymical mythology", "policy of ethnic cleansing and destruction of classical ashug environment") called "Armenian sabotage against Turkic ethnic and cultural memory. "In this chapter, ideas about the destruction of Armenian vandals Turkic toponyms robbery local history museums, monuments Albanian, Muslim shrines in the occupied territories of Azerbaijan.

In the third chapter of "Azerbaijani folk music as a source of falsification" and the relevant sections are opened and borrowed folk and professional principles armenianization Azerbaijani music on the role of Azerbaijani folklore genres (fairy tales, dastan, bayati) in the formation of the Armenian folk discourse. In the third section of this chapter raises questions of fraud and borrowings.

In conclusion summarizes the main idea of the study, are concluding cultural conclusions.

Çapa imzalanıb: 27.12.2013.
Format: 60x84 1/16. Tiraj: 100.

«Mütərcim» Nəşriyyat – Poliqrafiya mərkəzi
Bakı, Rəsul Rza küç., 125
tel./faks 596 21 44
e-mail: mutarjim@mail.ru

**МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ
АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ**

**АЗЕРБАЙДЖАНСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ
УНИВЕРСИТЕТ КУЛЬТУРЫ И ИСКУССТВА**

На правах рукописи

НИГЯР БАХМАН кызы СУЛТАНЛЫ

**АРМЯНСКАЯ ПРОВОКАЦИЯ ПРОТИВ
АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ КУЛЬТУРЫ: ИСТОРИЯ ПРОБЛЕМЫ
И КУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ**

6219.01 – культурология и ее общие вопросы

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

Диссертации представленной на соискание ученой степени доктора философии в области искусствоведения

БАКУ – 2013